

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

ՆՈՐ-ՋՈՒՂԱՅԻ Ս. ԿԱՏԱՐԻՆԵԱՆ ԱՆԱՊԱՏԸ

(Երաժշտական թիւն 1944 Միտի, էջ 190)

1851ին, Ամենափրկեան վանքի թեմակալ Առաջնորդ Թադէոս Արքեպս. Բէզնազարեանի տնօրինութեամբ՝ կը վերահաստատուի Սարկաւազական աստիճանի տուռուութիւնը: Ինչպէս կը տեսնուի ԺԳ. դարու Կիրիկեան եւ ԺԴ. դարու Սիւնեաց Մաշտոցներէն, այս տուռուութիւնը մտած էր նաեւ Հայ Կուսաստաններու մէջ, ու տարածուած նաեւ Հին Զուգա, յետոյ փոխադրուած Նորը: Աւագ Կոյսերը կը ձեռնադրուէին Սարկաւազ եւ Ս. Պատարագի ատեն Բեմին վրայ կը սպասարկէին — կը կարդային Աւետարան, կը կատարէին Վերաբարձումը, քնոյց կ'ընէին ու կ'երգէին: Սարկաւազական պաշտօն կատարելու ժամանակ կը կրէին շապիկ, ուրաւ եւ ճերմակ քօղ մը որ ամբողջութեամբ կամ կ'ընտելւէր կը ծածկէր մարմինը՝ գլուխէն վար: Միւս պաշտամունքներու ատեն կը կրէին կնգուղով փրիտն: Կնգուղը կարուած կ'ըլլար փրիտնի վերի եզերքի մէջտեղին՝ ուսերու մասի շրթունքին. փրիտը կոճկուելէ յետոյ ան ալ կը քաշուէր գլխուն վրայ: Փրիտնը՝ կոյսին անբաժան ընկերն էր վանքէն դուրս. այցելութեանց, յուրանաւորութեանց եւ այլ առիթներով. կէս ծալուած գլխու վրայ կը ձգուէր Զուգայի կանանց չարաֆին տեղ: Սովորական համազգեստը կամ տարազը կը կազմէր սև վերարկուն, որ կը ծածկէր ամբողջ մարմինը ու սև լաշակը ցած փաշկեղով՝ որ կը ծածկէր գլուխը: Փակեղը՝ կը հագնուէր լաշակին տակ՝ կնգուղին ձեւ տալու համար:

Ինչպէս վերը տեսնուեցաւ, սքեմաւոր կոյսերու հետ վանական կեանքին կը հետեւէին ժառանգաւոր աշակերտուհիներ, երբեմն Միաբանութեան թուէն աւելի: Կաշակերտէին եւ կ'անդամակցէին նաեւ չափահասներ՝ հարուստ ընտանիքներէ եւ կամ աշխարհիկ կեանքէն հրաժարած. Զաքարիա Վարկաւազի Պատմութեան մէջ յիշուած

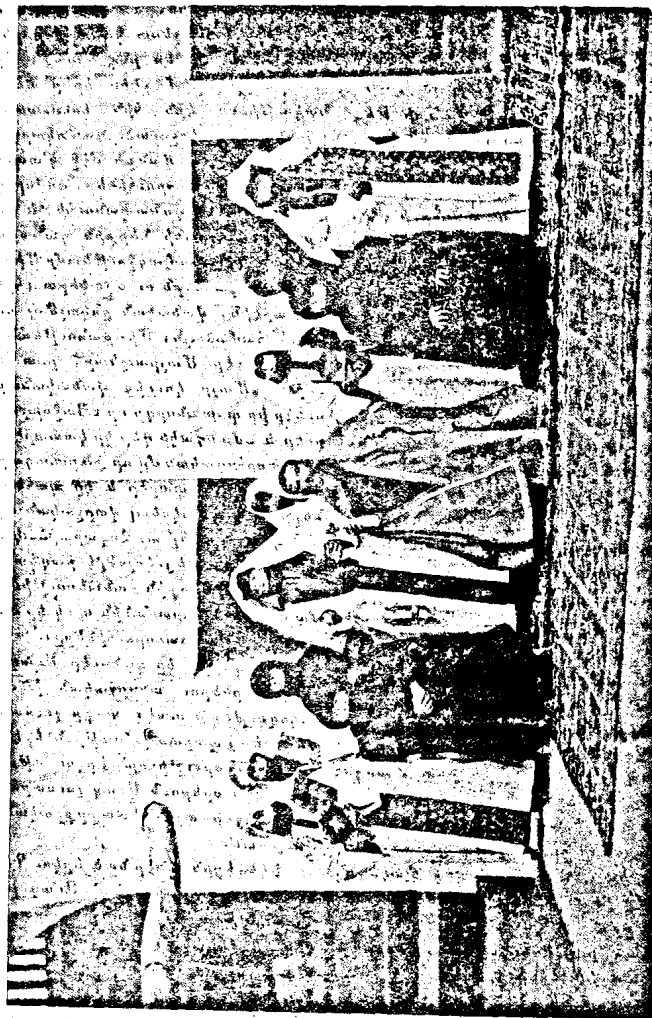
Դէօզալի նման. Եօզեցաւ զղեստ միայնակեցի, եւ եղե ի կարգի հաւատաւոր կանանց, եւ եմուտ ի վանս կուսանաց: Դէօզալ, պատմութեան մէջ կը վկայէ թէ մենաստանի սեւազգեստ միաբանները մեծ թիւ կը ներկայացնէին. «Ի մէջ Զուգայու բազում են սեւազգեստ կանայք իրբեւ զիտ, անդ լինեմ եւ ես ընդ նոսա»: Աշակերտուհիները սքեմ լէին կրբր եւ շարուանկութիւնն էին հին կուսաստաններու հրօնաւորը կոչուած դասակարգին: Անոնցմէ դուրս, վանքի մէջ կ'ապրէին մի քանի աշխատաւորուհիներ, սովորաբար մի խոհարար եւ մի դռնապանուհի, եւ ուրիշ ո'չ ոք: Կուսաստանի ներքին զանազան աշխատանքները ամբողջութեամբ Միաբանութեան անդամներն ու աշակերտուհիները կը կատարէին, վանական ընկալեալ սովորութեան համաձայն: Միաբանութեան զուգը կը գտնուէր Մայրապետը, ըստ Խորենացւոյն «Մայր կուսից վանականաց»: Ան ունէր իր փոխնորդը որ «Յաւորդ» կը կոչուէր եւ օժտնդակի դեր կը կատարէր. ունէր նաեւ խորհրդական մը որ քարտուղարի պաշտօն ալ կը կատարէր եւ կը պահէր հաշիւները: 1853էն սկսեալ վարչական այս կազմին վրայ կ'աւելնայ Հոգաբարձական Մարմին մը եւս, վեց կոյսերէ բաղկացեալ, որ կը վարէր ներքին տնտեսութիւնը: Այս մարմիններու հրամանին տակ կը ծառայէին վանքի աշխատաւորուհիները:

Եկեղեցին կը գտնուէր Աւագ եւ Փոքր լուսարարներու անմիջական խնամքին եւ հսկողութեան տակ: Փոքր լուսարարի ամենօրեայ պարտականութիւններէն մէկն էր կուսակահարութիւնը՝ երկու «Թափոց» ներով: Տօն օրերուն Աւագ լուսարարն ալ կը մասնակցէր այդ հետաքրքրական արարողութեան:

Եկեղեցին ունէր նաեւ երկու Դասապետներ եւ մէկ Դպրապետ՝ Աւագ լուսարարի հրամանին տակ: Անոնք պատասխանատու էին եկեղեցական սրբազան պաշտամունքներու եւ երգեսողութեան կանոնաւորութեան: Ս. Պատարագի ատեն Դպրապետը կը ղեկավարէր երգեցիկ խումբը որ կը բաղկանար կոյսերէ եւ աշակերտուհիներէ: Կուսաստանը կ'ունենար ծերունազարդ պատարագիչ քահանայ մը որ կուսանաց խոստովանութիւններէն հրաժարած: Անոր

պաշտօնը կ'որոշուէր թեմակալ Առաջնորդէն: Կիրակի և տօն օրերը կը պատարագէր և Ս. Հաղորդութիւն կուտար արժանաւորներուն:

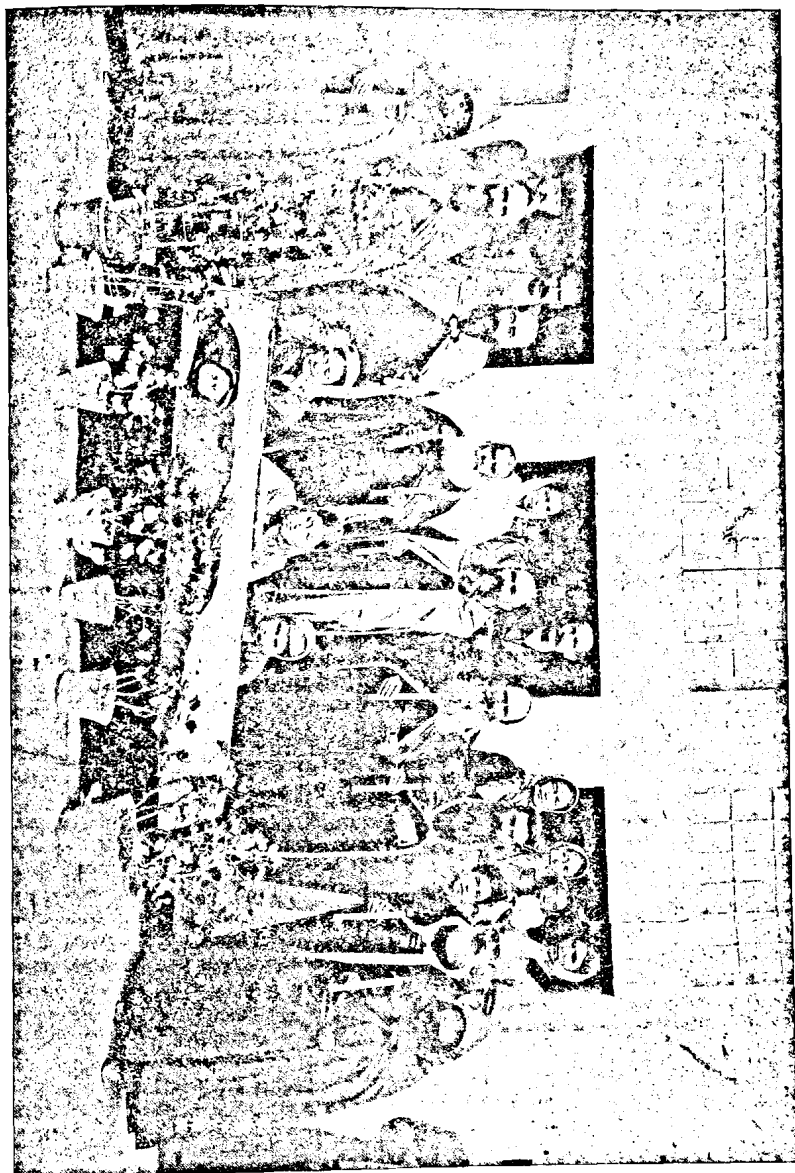
Արեւմուտին, և իսլաւական՝ որ կը կատարուէր անկէ յետոյ, ըստ եղանակի: Առաւօտեան Սաղմոսերգութիւնը կը կատարուէր բոլորի մասնակցութեամբ, հոյսերը զոյգ



Պատարագի ֆառանգ, Մարկարագունիներ ու Եկեղեցւոյ պատեմաններ:

Ատօրեայ պաշտամանց թիւը երեք էր, Գիշերային և Առաւօտեան որ կը կատարուէր արեւածագէն առաջ Սաղմոսերգութեամբ. — Երեկոյեան՝ որ կը կատարուէր

զոյգ կը շարուէին եկեղեցւոյ բնին առջև և միասին կը կարդային ամբողջ Կանոնը: Մեծ Պատոյ շրջանին կը կատարուէր Արեւագալի պաշտամունքը, իսկ շաբաթա-



Կոյսի մը յուզարկաւորութիւնը:

պահքերուն ծաշուն: Տօնական օրերու ժամերգութիւններն ալ կը կատարուէին իրենց կարգին նոյն նիւնոնաւորութիւնամբ: Մեծ տօններուն ինչպէս նաև Ազգային տօններուն կոյսերը արտօնուած էին ներկայ գտնուելու Ամենափրկչեան վանքի եկեղեցւոյ պաշտամանց եւ արարողութեանց: Նոյնպէս միւս եկեղեցիներու՝ իւրաքանչիւրի յատուկ օրերուն: Ինչպէս Ջուղայի քահանայական դասը, Ս. Ամենափրկչեան վանքի Միաբանութիւնը, կոյսերն ալ ներկայ կը գտնուէին նախատօնակին եւ յաջորդ օրուան պատարագին եւ հանդիսութեանց:

Կուսաստանի մէջ ամէն պաշտամունքի սկզբնաւորութեան կրօնականաւորութիւն տեղի կ'ունենար: Կրօնակի ձայնին վրայ ամէն զոյս իր խոցին մէջ կը փրկուաւորուէր եւ կնգողը գլուխը անցուցած եկեղեցի կը մտնէր պաշտօնական դասի մուտքէն եւ կը կենար իր տեղը Մայրապետին խոնարհութիւն ընելով: Ժամագրութեանց կը մասնակցէին բոլորը, իւրաքանչիւրը իր հերթական մասով: Բացի հիւանդներէն, ամէն զոյս եւ աշակերտուհի յանապաժան ներկայ կը գտնուէր բոլոր պաշտամունքներուն, սկիզբէն մինչև վերջ առանց ել ու մուտ ընելու, ըստ քահանայութիւնի Դասէ դաս երթալը եւ խօսիլը բացարձակապէս արգիւտուած էր: Նրեւու լուսարարները, դասապետները եւ դպրապետը կը կատարէին հարկ եղած կարգադրութիւնները, որով միացեալները ամբողջութեամբ կը նուիրուէին իրենց պաշտամունքին:

Կուսաստանին յատուկ հանդիսաւոր եւ պաշտօնական օրեր էին Ս. Կատարինէ եւ Ս. Հռիփսիմեանց տօնները: Այդ տօններուն եկեղեցւոյ մէջ հանդիսաւոր պատարագ կը մատուցուէր: Միաբանութիւնը իր նրգեցողութեան լաւագոյնը, եւ արարողականին եկեղեցիկը կը ներկայացնէր: Սարկաւազուհիները զգեստաւորուած եւ ջօղուած՝ բնմին վրայ կ'ըլլային, Սեղանին շուրջ շարուած: Միւս ձայնաւոր կոյսերը եւ աշակերտուհիներ՝ կը կազմէին երգչախումբը: Թեմակալ Առաջնորդը եւ Ջուղայի բոլոր եկեղեցականները ներկայ կ'ըլլային, նոյնպէս ժողովուրդի խուռն բազմութիւն մը: Կէսօրին, բարձրաստիճան եւ պատուաւոր հիւրերուն սեղանի վրա տուէր: Կերակուրը հարիսա կամ մի օւկէ սիրուած աւանդակն ճաշ կ'ըլլար, եւ շատ աւատ կը պատրաստուէր՝ բաժնուելու համար նաև ժողովուրդին: Միաբանութեան հաւաքական պաշ-

տամունքը սիրուած էր իր կանոնաւորութեան եւ վայելչութեան համար, եւ իր մեծ դերը ունեցած էր միշտ Ջուղայի իդական սեռի մէջ կրօնի եւ եկեղեցւոյ սէրը վառ պահելու համար:

Վանական զբաղումներն ու պարտականութիւններ չորս գլխաւոր մասերու կը բաժնուէին. հոգեւոր, պաշտօնական, հասարակաց եւ անձնական:

1. Ներքին, գրաւոր եւ անգիր աւանդական կանոնադրութիւնը առաջին եւ աւագ տեղը կուտար հոգեւորին: Հաւաքական պաշտամունքը՝ տարուան բոլոր օրերուն՝ եւ օրուան որոշ ժամերուն, սրբազան պարտականութիւնն էր բոլոր միաբաններուն, բացի հիւանդներէն: Հոս, դարձեալ կը յիշեցնեն հնագոյն հայ կուսաստանները, ըստ Ագաթանգեղոսի: Ձգցալոյ եւ զցերեկ եւ յամենայն ժամանակի փառատրութեամբ եւ օրհնութեամբ, զկատարեալ աղօթքն իւրեանց առաքել ի բարձունս արժանի լինէին: Անոր հետ միասին մեծ կարեւորութիւն կը տրուէր առանձնական աղօթքին եւ հոգեւոր ընթերցումին: Մեծապէս կը յարգուէր եւ կը սիրուէր ճգնական կենքը, որուն կը ձգտէին ոմանք՝ բուռն ցանկութեամբ: Ոչխտ կերպով կը յարգուէր վանական պահեցողութիւնը. ինչպէս էր Հայաստանի հնագոյն կուսաստաններու մէջ, դարձեալ ըստ Ագաթանգեղոսի:

2. Բացի հանգստեան կոչուած միաբաններէն, բոլորն ալ ունէին իրենց յատուկ պաշտօնը. եկեղեցական, անտեսական կամ իրթական, որ կ'որոշուէր մայրապետին կողմէ:

3. Հասարակաց պարտականութիւններ էին եկեղեցւոյ, հասարակաց ճաշարանի, հիւրանոցի եւ վանքի շէնքերու աւաքութիւնը, հիւանդաց խնամք, եկեղեցւոյ զգեստուց, վարագոյրներու, փառցներու պատրաստութիւնն ու նորոգութիւնը:

4. Անձնական զբաղումները կը վերաբերէին իրենց անձի եւ բնականաբար խնամքին — հագուստի ու տարագրի պատրաստութեան եւ նորոգութեան, սենեակի ու փռուածքի աւաքութեան եւ ձեռագործի աշխատանքներուն:

Միաբանութեան եւ անոր անդամներու անձնական բարեգործութեան համարու տարածուած էր Նոր-Ջուղայի եւ զիւր ժողովք մէջ, եւ Ս. Կատարինէի մենաստանը միշտ ալ ճանչցուած էր իբրեւ Տուն Բարեգործութեան, գործադրելով վանական այն ընդ-

հանուր կանոնը որ կը տրամադրէր «բաց ունեւ զգուռն ողորմութեան ի պէտս կա- բօտելոց»:

Արտաքին յարաբերութիւնները խիստ կանոններու տակ էին. կոյսերը մեծ մա- սամբ տեղացի ըլլալով՝ ունէին իրենց մօ- տիկ և հեռաւոր արեւնակից ազգականները և բարեկամները: Արտօնուած էին այցե- լութիւն տալ և ընդունիլ երկու ամիսը ան- զամ մը, երկու միաբանակից քոյրերու հետ միասին, և այդ՝ ցերեկուայ ժամերուն մի- այն: Դուրսը գիշերելը արտօնուած էր մի- այն, երբ մօտիկ արեւնակից ազգական մը իր վերջին օրը կ'ապրէր և իրենց ներկա- յութեան պէտքը կը զգացուէր. յետոյ մէյ մըն ալ մօտիկ ազգականներու մահուան պարագային՝ սգաւորները միութարելու հա- մար, այս ալ դարձեալ ընկերներով: Դուր- սէն կրնէր կրնալին վանքի մէջ գիշերել, երբ իրենց մօտաւոր ազգական կոյսը հի- ւանդ կամ մահամեծ ըլլար:

Կոյսերը արտօնուած էին մասնակցելու դուրսի յուզարկաւորութեանց՝ երբ յատուկ խնդանք ըլլար: Հիւանդութեանց, մահ- ուան և այլ դժբախտ պարագաներու մէջ, Ս. Կատարինեան վանքի կոյսերը՝ Զուգայի կանանց միութարութեան մեծագոյն աղ- բիւրն էին:

Վանական կենցաղի և կարգապահու- թեան դէմ եղած ապօրինութիւնները, երբ պատահէին, Մայրապետը կը քննէր ու կը տնօրինէր պատիժը, իսկ ծանր պարագա- ներուն, երբ պէտք տեսնուէր՝ կը դիմուէր Թեմակալ Առաջնորդին, և անոր օժանդա- կութեամբ կը կարգադրուէր:

Տնտեսութիւն: Կուսատանի տարեկան հասոյթը կը գոյանար կառուած գումարնե- րու տոկոսներէն, սեպհական կալուածներու արդիւնքներէն և վարձքերէն, ու զանազան բարեպաշտական նուէրներէ (զանձանակա- գրամ, ուխտագրամ, լուսադին և այլն), գիւղերէն եկած արժուիք և այլ աննշգէշ, միջրութեան, պսակի և յուզարկաւորու- թեան առիթներով տրուած նուէրներէ:

Հասոյթը կը յատկացուէր զվառարա- բար Միաբանութեան անունդին և զգեո- տուց, վանքի և կալուածոց պահպանման և նորոգութեանց, մնացեալը նպաստի և ողորմութեան: Միաբանները իրենց անձ- նական մանր ծախքերը կը հոգային իրենց

ԼԵԶՈՒԱԳԻՏԵԿԱՆ

ԱՍՈՐԱԿԱՆ ԱԶԴԵՑՈՒԹԻՒՆԸ ՀԱՅԵՐԷՆԻ ՎՐԱՅ(*)

(Շարունակութիւն ՍԻՌ 1944, էջ 92)

Հայերէն սիւք համաձայն չէ ասորերէն զիմ ձեւին, որի հետ նոյն են արար. զիկ, ասուր. զիկու. բայց բարբառում կար ան- շուշա սիւք ձեւը, որին ապացոյցն է արար. ցիւք և մանաւանդ սուսեր. սիգ:

Հայերէն յամոյք համաձայն չէ ասոր. յախմուրա ձեւին, որի հետ նոյն են երբ. յախմուր, արար. յախմուր. բայց բարբա- ռում կար անշուշտ յամուր ձեւը, որին ա- պացոյցն է արար. յամուր օարու եղջերու:

Հայերէն հարբալ նախաձայնի կողմից համաձայն չէ ասորերէն արբալա բառին. բայց բարբառում կարող էր օ ձայնի տեղ լինել մի աւելի թաւ հնչիւն. հմթ. արար. զիբալ մաղ, որից էլ փոխառեալ թրք. զալբուր:

Հայերէն օղբայ շատ անհամաձայն է ասոր. օթալթա բառին. բայց հմթ. նոր ասոր. օթօլթ, որ կարող էր տալ օղբայ, ի ձայնաւորներէ-սղմամբ և կրկնակ օ ձայնի միացմամբ:

Հայերէն մաօար համաձայն չէ ասոր. մաաարա ձեւին. բայց հմթ. նոր ասոր. մրօար, արար. միօար, միմօար, քրդ. մրօար:

Ասորերէն նոյն անձանօթ բարբառի մե- շոցով կարելի է բացատրել նաև մի խումբ այնպիսի բառեր, որոնց մեկնութիւնը ասու-

(*) Շարունակութիւն մեծաման հնդկական Վառ- մուրիւն Հայ Լեզուի գործն (ԺԱ. Գրուի):

ձեռագործի արդիւնքներով. անկէ կը հո- զային նաև Սիւղեցույ սրբազան անօթից, զգեստուց, վարադոյրներու և փոռցներու ծախքերը: Շատեր իրենց ձեռագործի ար- դիւնքներէն բաժին կը հանէին բարեգոր- ծական նպատակներու և աղքատաց: